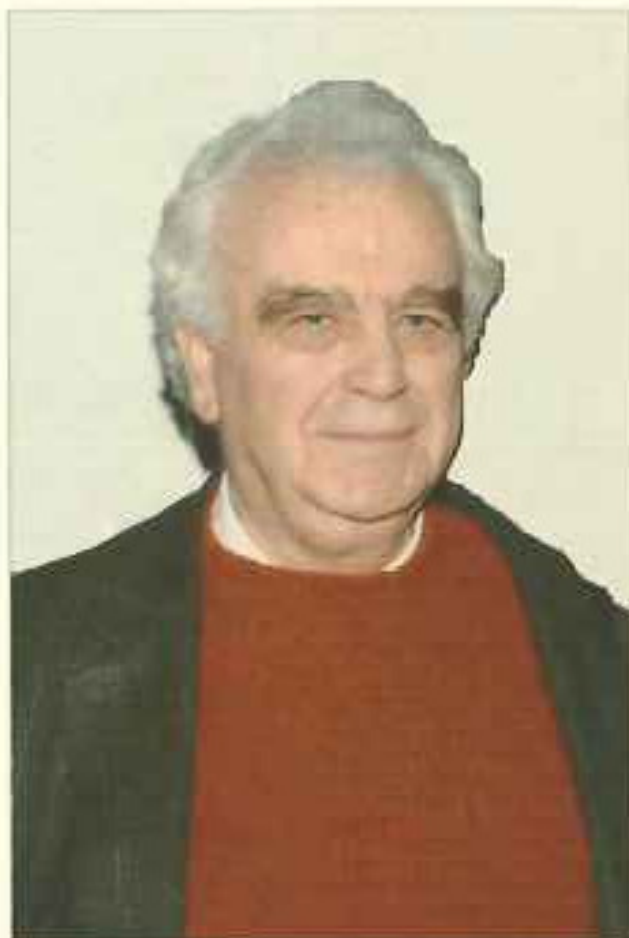

Ο ΣΙΣΥΦΟΣ

3

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2012

ΤΑΣΟΣ ΠΟΡΦΥΡΗΣ
Αφιέρωμα

ΓΡΑΦΟΥΝ

Γιώργος Χ. Θεοχάρης
Γιάννης Καβάσιλας
Βαλεντίνη Καμπατζά
Δημήτρης Ι. Καραμβάλης
Θανάσης Κούγκουλος
Κατερίνα Κούσουλα

Γιώργος Μαρκόπουλος
Κωνσταντίνος Μπούρας
Στυλιανή Παντελιά
Θεοδόσης Πυλαρινός
Χρυσούλα Σπυρέλη
Περικλής Ίσελίκης

ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΝΤΑΙ

Νίκος Ανώγης
Αγάθη Γεωργιάδου
Στέλλα Γεωργιάδου
Ευσταθία Δήμου
Α. Ιάσων
Λένα Κωνσταντέλλου
Λεωνίδα Κωνσταντινίδης
Δέσποινα Παπαδήμου
Όλγα Σπυροπούλου
Γιάννης Στεφανάκης
Ιάσωνας Χατζημιχαήλ
Λεία Χατζοπούλου-Καραβία

ΒΙΒΛΙΟ

Ανθούλα Δανιήλ
Λένα Κωνσταντέλλου
Θανάσης Παπαθανασόπουλος
Αριστέα Παπαλεξάνδρου
Σωτήρης Σαράκης
Γρηγόρης Τεχλεμετζής
Περικλής Ίσελίκης

Το τεύχος κοσμούν πίνακες
της Μαργαρίτας Βασιλάκου

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΕΘΛΙΟΥ ΤΟΠΟΥ ΣΤΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΑΣΟΥ ΠΟΡΦΥΡΗ*

Ο Τάσος Πορφύρης κυρίως είναι γνωστός ως ένας από τους πλέον σημαντικούς ποιητές της δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς.¹ Ωστόσο, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε μία διαφορετική διάσταση της λογοτεχνικής γραφής του Ηπειρώτη ποιητή, τη διηγηματογραφία του, που εξ αρχής σπεύδουμε να δηλώσουμε ότι δεν αποτελεί πάρεργο της παρουσίας του στα ελληνικά γράμματα. Θα αποπειραθούμε να ερμηνεύσουμε συνοπτικά τον μύθο του γενέθλιου τόπου στα διηγήματά του, έναν κεντρικό μύθο της λογοτεχνίας του που εμφανίζεται ήδη από το 1961, από την πρώτη ποιητική συλλογή του. Αυτή η συλλογή φέρει τον αποκαλυπτικό για την προσέγγισή μας τίτλο *Νεμέρτσκα*, δηλαδή το τοπωνύμιο του βουνού που απλώνει την ευεργετική και προστατευτική σκιά του πάνω στην ιδιαίτερη πατρίδα του ποιητή, το Πωγώνι. Ο ίδιος μύθος συνεχίζει να υφίσταται με αμείωτη ένταση μέχρι τις τελευταίες, προς το παρόν, ποιητικές συλλογές του, τα *Έρημα* (ύψιλον / βιβλία, 2008) και τον *Χρονοσυλλέκτη* (ύψιλον / βιβλία, 2011). Στα *Έρημα*, μάλιστα, περιλαμβάνεται το αφηγηματικό ποίημα «Τυπογραφία γενέθλιου χώρου», το οποίο αποδίδεται και με οπτικό τρόπο, με τη μορφή ενός σπιτιού, ως ένα είδος καλλιγράμματος.²

Ο Τάσος Πορφύρης παρουσιάζεται επίσημα στην πεζογραφία αρκετά αργά, μόλις το 2006 –σαράντα πέντε ολόκληρα χρόνια έπειτα από την πρώτη του ποιητική κατάθεση– με τη συλλογή διηγημάτων *Η δοντάγρια*.³ Πέντε από τα δεκαεπτά διηγήματα της συλλογής πρωτοδημοσιεύονται το χρονικό διάστημα 1995-2003 στα ηπειρώτικα περιοδικά και εφημερίδες *Πωγωνιακά Χρονικά*, *Φηγάς* και *Πύρρος*.⁴ Η *δοντάγρια* βασίζεται σε αυτοβιογραφικό υλικό, μεγάλο μέρος του οποίου κατατίθεται σ' ένα προηγούμενο μη λογοτεχνικό έργο του συγγραφέα με τίτλο *Αξέχαστα χρόνια* που περιλαμβάνει μαρτυρίες από τη ζωή του στην πατρώα γη του Πωγωνίου κατά την πολεμική περίοδο 1941-1945.⁵ Το πόνημα αυτό περιέχει εννέα αυτο-

* Μια πρώτη μορφή του κειμένου ανακοινώθηκε σε τιμητική εκδήλωση για τον λογοτέχνη Τάσο Πορφύρη, που διοργάνωσαν η Πανεπιστημιακή Συνομοσπονδία Ελλάδας και το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στην Παλαιά Βιουλή στις 28 Μαΐου 2010.

¹ Βλ. Α. Ευαγγέλου (επιμ.), *Η Δεύτερη Μεταπολεμική Ποιητική Γενιά (1950-1970)*. Ανθολογία Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 207-217· Α. Αργυρίου, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της στα χρόνια της επισιραλικής δημοκρατίας (1950-1956)*, τόμος Ε', Καστανιώτης, Αθήνα 2005, σ. 251· ο ίδιος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της στα χρόνια της αυτοσχέδιας ανάπτυξης (1957-1963)*, τόμος ΣΓ', Καστανιώτης, Αθήνα 2005, σ. 320, 321, 345-346· ο ίδιος, *Ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας και η πρόσληψή της όταν η δημοκρατία δοκιμάζεται, υπονομεύεται και καταλύεται (1964-1974 και μέχρι τις ημέρες μας)*, τόμος Ζ', Καστανιώτης, Αθήνα 2007, σ. 217, 218, 219, 256.

² Τ. Πορφύρης, *Έρημα*, ύψιλον / βιβλία, Αθήνα 2008, σ. 26-31.

³ Τ. Πορφύρης, *Η δοντάγρια*, Σοκόλης, Αθήνα 2006.

⁴ Ο.π., σ. 138.

⁵ Τ. Πορφύρης, *Αξέχαστα χρόνια*, Βιβλιωθήκη Αδελφότητας Αγιοκασιμητών Πωγωνίου 2, Αθήνα 1991.

βιογραφικές συνθέσεις, τμήμα των οποίων διαχέεται σε διάφορα διηγήματα της συλλογής *Η δοντάγρια*, όπως στα: «Μια συνηθισμένη μέρα», «Κρίκοι στην αλυσίδα», «Πίσω στη Βαβυλώνα», «Η άφιξη», «Λαμπρινή» και «Γιάννη-Ντάκας».

Η πεζογραφική συλλογή του Τάσου Πορφύρη δεν συνιστά μια παρένθεση στο ποιητικό του έργο χωρίς συνέχεια. Εξακολουθεί να δημοσιεύει πεζά με αντίστοιχο προς τη *Δοντάγρια* χωροχρονικό προσανατολισμό, δηλαδή διηγήματα που διαθέτουν ηπειρώτικη θεματολογία και εστιάζουν στη δεκαετία του '40 ή στη μετεμφυλιακή εποχή. Αναφέρουμε τα εξής: α) «Η καλύβα του Φάνη Κιτσώνα»,⁶ Ο αφηγητής, κάτοικος Αθηνών, αναπολεί τη «χαρισάμενη εποχή» των παιδικών του χρόνων στην Ήπειρο. β) «Η γάστρα».⁷ Αποτυπώνονται οι μνήμες του αφηγητή από τον γενέθλιό του τόπο και η συγκινησιακή του φόρτιση, καθώς ανακαλύπτει μια ηπειρώτικη γάστρα που την έφερε στην Αθήνα ένας φίλος του Αλβανός μετανάστης. γ) «Οι πέστροφες».⁸ Ο αφηγητής διηγείται ένα επεισόδιο ποταμίσου φαρέματος από την παιδική του ηλικία στην Ήπειρο κατά την περίοδο της Κατοχής. δ) «Άσκηση εφέδρων "Ο Λεωνίδας"».⁹ Εξιστορείται η συμμετοχή του αφηγητή σε μία στρατιωτική άσκηση εφέδρων στο Πωγώνι το 1960. ε) «Πέτρος Κυριακός».¹⁰ Με κεντρικό ήρωα τόν γνωστό ηθοποιό ξετυλίγονται οι αναμνήσεις του Ηπειρώτη μετανάστη αφηγητή από τη σκληρή ζωή του στη μεταπολεμική Αθήνα. Επισημαίνουμε ακόμη το μη ηπειρώτικης θεματικής αφήγημα «Πρωτεραιότητες»,¹¹ τα αναρτημένα στο διαδικτυο πεζά «Δίπτυχο», «Η κάρτα απεριόριστων διαδρομών», «Καμινάδες», «Τα όργανα της ορχήστρας», «Ζαχαροπλαστείον "Πέτρογραδ"», «Οι αξέχαστοι φίλοι», «Σώμα Σαμαρειτών Ε.Ε.Σ.», «Το αγριόμελο», «Ζαχαροπλαστείον "Dolce"», «Το περίπτερο», «Τρία σκίτσα», «Μνήμη Τάσου Χαλκιά», «Η γέννηση»¹² και τα προγενέστερα, αδημοσίευτα στο αρχείο του λογοτέχνη, «Οι Μάσκες» (20 Φεβρουαρίου 1958), «Εκείνος που ήθελε να τραγουδήσει» (15 Μαΐου 1958) και «Γεωγραφία» (γύρω στα 1970).

Παρά την αργοπορημένη εμφάνιση του Τάσου Πορφύρη στον πεζογραφικό στίβο, η διηγηματογραφία του έχει συγκεκριμένο και αναγνωρίσιμο στίγμα. Εκπορεύεται από την ίδια πηγή και προβάλλει τα ίδια τραύματα που θρέφουν τη μεταπολεμική ηπειρώτικη πεζογραφία των γηγενών συγγραφέων της πρώτης και δεύτερης μεταπολεμικής γενιάς Δημήτρη Χατζή, Κίμωνα Τζάλλα, Φρίξου Τζιόβα, Γιάννη Δάλλα, Χριστόφορου Μηλιώνη, Στέφανου Σταμάτη και Φάνη Μούλιου. Αν και *Η δοντάγρια* εκδίδεται το 2006, εντάσσεται οργανικά σε μια προβληματική για τις χέουσες πληγές της Ηπείρου κατά την τραγική δεκαετία του 1940 και την κοινωνική της αποσύνθεση μέσα στο ανελέητο μετεμφυλιακό κυνήγι που εξαπολύουν οι νικητές της αδελφοσφαγής, η οποία ξεκινά από το έργο του πρωτοπόρου

⁶ *Οροπέδιο* 3 (Καλοκαίρι 2007), σ. 289-296.

⁷ *Φηγάς* 24-25 (2008), σ. 35-42.

⁸ *Προκυμαία* 3 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2008), σ. 21-24.

⁹ *Πλανόδιον* 47 (Δεκέμβριος 2009), σ. 518-527.

¹⁰ *Ηπειρώτικο Ημερολόγιο ΚΗ'* (2009), σ. 141-144.

¹¹ *Προκυμαία* 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2008), σ. 108-109.

¹² Ανακτήθηκε στις 11 /07 /2011: http://www.giannena-e.gr/Politismos/logotehnia_Porfyris/9_1-Porfyris_Tasos_Kelmena.aspx

Δημήτρη Χατζή και αναδεικνύεται αργότερα από τον κύκλο του περιοδικού των Ιωαννίνων *Ενδοχώρα*. Αυτοί οι συγγραφείς εμφανίζουν ορατές συγκλίσεις και κοινούς τόπους στη γραφή τους αναπτύσσοντας, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Ερατοσθένης Γ. Καφωμένος, μία διακειμενική συνέχεια: «περνάς από το ένα κείμενο στο άλλο, από τον ένα συγγραφέα στον άλλο κι έχεις την εντύπωση πως παρακολουθείς τον ίδιο μύθο».¹³ Σχηματίζουν, λοιπόν, έναν ευδιάκριτο κύκλο με αφετηρία τη λογοτεχνική ανάπλαση της γενέθλιας Ηπείρου και τη μετάπλαση της ιστορικής, κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητάς της.¹⁴

Ο ηπειρώτικος χώρος με το αστικό κέντρο των Ιωαννίνων – που για αιώνες καλλιεργεί συστηματικά τα γράμματα και το εμπόριο–, την επιβλητική ορεινή φύση, το χυμώδες γλωσσικό ιδίωμα, τη ζωντανή λαϊκή παράδοση και βέβαια τη φρικτή εμπειρία του πολέμου και της φυγής συμβολίζει για τους γηγενείς συγγραφείς την απολεσθείσα αθωότητα της παιδικής ηλικίας και μεταουσιώνεται σε λογοτεχνική γραφή με διακριτή ταυτότητα, ιδίως στη μεταπολεμική πεζογραφία. Τα αφηγηματικά κείμενα που εστιάζουν στην ανάδυση της ηπειρώτικης εντοπιότητας μετά τον ελληνοϊταλικό πόλεμο, την εθνική Αντίσταση και την εμφύλια διένεξη δεν συνθέτουν ένα σώμα με τυπικό ενδιαφέρον, μια επαρχιακή λογοτεχνία ή μια λογοτεχνία της αυτοχθονίας, όπως ειπώθηκε εσφαλμένα,¹⁵ αλλά ανήκουν οργανικά στα κορυφαία και διακεκριμένα έργα της νεοελληνικής πεζογραφίας στην αναφερόμενη περίοδο. Συνδιαλέγονται άμεσα με την ελληνική λογοτεχνία του δεύτερου μισού του εικοστού αιώνα, αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της και, πολύ περισσότερο, «καθορίζουν τον λογοτεχνικό της κανόνα σε μεγάλο βαθμό»,¹⁶ διότι οι συγγραφείς τους είναι προβεβλημένοι και αντιπροσωπευτικοί των τάσεων και των κατακτήσεών της. Αυτή ακριβώς είναι και η θέση του Τάσου Παρφύρη, παρά τη μικρή σε έκταση πεζογραφική παραγωγή του.

¹³ Ε. Γ. Καφωμένος, «Η λογοτεχνία της Ηπείρου», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* ΚΔ' (2005), σ. 152.

¹⁴ Γ. Δ. Παγανός, «Ο πεζογράφος Σωτ. Δημητρίου», *Υπόστεγο* 8-9 (Φθινόπωρο 1997), σ. 214-216· Α. Ν. Γκόττοβας, «"Ηπειρωτική Συμφωνία": Λογοτεχνία Συνόρων», *Φηγάς* 9 (Φθινόπωρο-Χειμώνας 2000), σ. 16-17· Θ. Β. Κούγκουλος, «Για μια συγκριτική ανάγνωση του Χριστόφορου Μηλιώνη στο πλαίσιο της μεταπολεμικής πεζογραφίας», *Εξώπολις* 15-16 (Άνοιξη-Καλοκαίρι 2001), σ. 101-104· Ε. Γ. Καφωμένος, «Εισαγωγή», στο Ε. Γ. Καφωμένος (επιμ.), *Η πόλις άδουσα. Ανθολόγιο ηπειρώτικης πεζογραφίας*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Ιωάννινα 2002, σ. 8-9· Γ. Λαδογιάννη, «Η λογοτεχνία των Ηπειρωτών. Η τοπικότητα στη λογοτεχνία ως αισθητική αξία», *Φηγάς* 18 (Καλοκαίρι-Χειμώνας 2004), σ. 20-24· Γ. Δ. Παγανός, «Οι φωνές του τύπου. Για τη λογοτεχνία των Ηπειρωτών», *Νέα Εστία* 1810 (Απρίλιος 2008), σ. 790-791.

¹⁵ Κ. Σίεργα, «Άννα Δερέκα, η ποιήτρια. Η ζωή της ανάμεσα στην κραυγή και τη σιωπή. Διδακτορική διατριβή για τη ζωή και το έργο της ποιήτριας Άννας Δερέκα», μτφρ. Λι. Βλάχου – Β. Λεύκα, *Ηπειρωτικά Γράμματα* 8 [περίοδος Β'] (Οκτώβριος 2005), σ. 493.

¹⁶ Δάνεια φράση από τη Γ. Λαδογιάννη, «Πειρωότες λογοτέχνες 19ου και 20ού αιώνα», εισήγηση στην ημερίδα *Η διαχρονικότητα της ηπειρωτικής λογοτεχνίας*, Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδος, Ζάππειο Μέγαρο, Αθήνα 20 Ιανουαρίου 2008. Ανακτήθηκε στις 3 /03 /2010 από το διαδίκτυο: http://www.giannena-e.gr/%CE%A0%CE%BF%CE%B8%CF%B9%CF%84%CF%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82/ekdiloseis/Afieroma_Ladogianni_Logotexnia_Hpeiroton.aspx.

Από την άποψη του χώρου, στα διηγήματα της *Δοντάγριας* αποτυπώνεται κατεξοχήν το Πωγώνι και λιγότερο το Δυτικό Ζαγόρι της Ηπείρου, ενώ επίκεντρο του μυθοπλαστικού του τύπου είναι η γενέτειρά του, το χωριό Άγιος Κοσμάς – πρώην Καξιό ή Κακουσί, αν και το τοπωνύμιό του φανερώνεται μόνο στα διηγήματα «Κρίκει στην αλυσίδα» και «Λαμπρινή». Έντούτοις, πολύ συχνά αναδύονται τα ονόματα διαφόρων τοποθεσιών του χωριού, όπως Άι-Λιας, Βρυσούλια, «πλύστριες», γειτονικών οικισμών ή πόλεων, όπως Πάπιγγο, Γιάννενα, Δέμα, Βασιλικό, Λαχανόκαστρο – Ωραιόκαστρο, Βήσσανη, Ζαγοροχώρια, Μονοδέντρι, Φραστανά, Ροιφιά και τοπωνύμια βουνών και ποταμών, όπως Νεμέρτοκα, Μπέρτσια, Γορμός. Όλη αυτή η σειρά των ονομάτων οριοθετεί τον λογοτεχνικό χάρτη των ιστοριών του Πορφύρη, που προσομοιάζει αρκετά με τον λογοτεχνικό χάρτη των ιστοριών του Χριστόφορου Μηλιώνη.

Πέρα από τα διάσπαρτα τοπωνύμια, γενικότερα το στοιχείο της εντοπιότητας διαμορφώνεται μέσα στο ίδιο το κείμενο και δεν προκύπτει από εξωτερικούς παράγοντες. Από τη μία ο αφηγητής και οι ήρωες, όπως καθορίζεται ρητώς, κατάγονται από το Πωγώνι και από την άλλη η αφήγηση απορροφά αξιομνημόνευτα επεισόδια ή δεδομένα από την τοπική ιστορία, την τοπική λαϊκή παράδοση και το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα. Συνήθως ο αφηγητής του Πορφύρη είναι πρωτοπρόσωπος ομοδιηγητικής συμμετέχοντας στην ιστορία και διηγείται συμβάντα που τα έζησε ο ίδιος. Είναι ένας συγχωριανός, ως προς τον κόσμο της αφήγησης, από τον Άγιο Κοσμά. Κυρίως θυμάται τα παιδικά του χρόνια ενώ ήδη βρίσκεται στην Αθήνα. Δηλώνει άμεσα ή έμμεσα τον τύπο καταγωγής του μέσα από γεωγραφικές ή πολιτισμικές πληροφορίες. Για παράδειγμα: «Σε δυο ώρες είχαμε φτάσει στο χωριό μας, τον Άγιο Κοσμά, πρώην Κακουσούς.» («Κρίκει στην αλυσίδα», σ. 28) ή «Στο χωριό μου και σ' όλο το Πωγώνι προφέρουμε το σίγμα παχύ όταν ακολουθείται από φωνήεν, δηλαδή όπως ακριβώς προφέρεται στην αγγλική και γαλλική γλώσσα.» («Η άφιξη», σ. 44). Προέρχεται από αριστερή οικογένεια που κινηγήθηκε στον Εμφύλιο και αναγκάστηκε να μεταναστεύσει στην Αθήνα. Δίνει εσκεμμένα την εντύπωση ότι ταυτίζεται με τον πραγματικό συγγραφέα εξομολογούμενος αληθινά περιστατικά από τον βίο του. Σε ορισμένες περιπτώσεις αυτή η ταύτιση εντείνεται, όπως στο διήγημα «Λαμπρινή», όπου ο αφηγητής φέρει το πραγματικό όνομα του συγγραφέα (Γάσιος): «*Κάτσε τώρα που έρθες να βράσει το γάλα, να χρωάσει και να γεμίσω τη χιλιάρα να την πάρεις μαζί σου· κι από αήριο να 'ρχεται ο Γάσιος πρωί πρωί να του τη γεμίζω*».» (σ. 77).

Κορυφαία γεγονότα της τοπικής ιστορίας εισχωρούν στην πλοκή και φωτίζουν την ψυχοσύνθεση και το ήθος των απλών ανθρώπων της Ηπείρου κατά την εποχή του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και του Εμφυλίου. Στο ομώνυμο με τη συλλογή διήγημα «Η δοντάγρια» παρακολουθούμε ένα δραματικό στιγμιότυπο από τις πρώτες μέρες του ελληνοϊταλικού πολέμου, όπου προς στιγμή υπερβαίνεται η διάζευξη φίλος vs εχθρός και αναβλύζει η ανθρωπιά των αμυνομένων. Κοντά στο χωριό του αφηγητή αποσοβείται η σκύλευση των πτωμάτων πολλών Ιταλών από κάποιον επιτήδειο Έλληνα και όλοι οι κάτοικοι θάβουν με σεβασμό τους εχθρούς. Στο διήγημα «Μια σινηθισμένη μέρα» η γριά ηρωίδα, την άνοιξη του 1942, κάθεται μαζί με τη νύφη της πάνω στο χωράφι που θάφτηκαν οι ξένοι στρατιώτες. Η γριά χαρακτηρίζει, χωρίς ίχνος μίσους, τους αντιπάλους «παλικάρια» και «βοριό-

μοίρα παιδιά» και ετοιμάζει πρόσφορο για τους νεκρούς, εξελληνίζοντας τα ονόματά τους, για να τα μνημονεύσει ο παπάς και να βρουν ανάπαυση οι ψυχές τους. Αυτοί οι λαϊκοί ήρωες εκπροσωπούν την ανθρωπιστική στάση της τοπικής κοινωνίας κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων. Ο πόλεμος επιφυλάσσει την κοινή μοίρα του θανάτου για όλους τους αντιμαχόμενους. Οι ορεσίβιοι Ηπειρώτες αναγνωρίζουν τους εχθρούς ως θύματα ενός άδικου πολέμου και τους συμπονούν ειλικρινά, καθώς αφήνουν τα κόκκαλά τους σ' έναν ξένο για αυτούς τόπο. Ολόκληρη η δεκαετία του 1940 καταδικάζεται απερίφραστα ως μια φρικτή περίοδος που πληγώνει ανεπανόρθωτα τα ανθρώπινα συναισθήματα. Στο διήγημα «'Ο άλογο», στα χρόνια της Αντίστασης, μια μάνα αναφωνεί σπαραχτικά για το δωδεκάχρονο αγόρι της: «'Σε τι κόσμο μεγαλώνεις, γιόκα μου!», (σ. 119).

Ωστόσο, η διάζευξη παρελθόν vs παρόν είναι κυρίαρχη στο πεζογραφικό έργο του Πορφύρη. Το παρελθόν αξιολογείται θετικότερα από το παρόν και λειτουργεί ως ασφαλές καταφύγιο για τον αφηγητή και τους χαρακτήρες. Παρομοιάζεται με πυκνογραμμμένες σελίδες γεμάτες παραπομπές «σε πρόσωπα, τόπους και ιδέες». Ο αφηγητής γυρνώντας προς τα πίσω επιχειρεί να γεμίσει τα κενά του αδηφάγου παρόντος. Προφανώς, αυτή η έντονη τάση επιστροφής δεν είναι διόλου νοσταλγική, εφόσον το παρελθόν στιγματίζεται από τραγικές εμπειρίες. Παρά ταύτα, το χθες περιλαμβάνει τον παραδοσιακό αξιακό κώδικα που έχει εκλείψει οριστικά. Η αναίτηλάφηση της μνήμης πρωτίστως αφορά το ήθος ενός χαμένου κόσμου, η απώλεια του οποίου έχει καταστήσει το τώρα πολύ φτωχότερο, σχεδόν άδειο από νόημα. Για παράδειγμα, μεταφέρουμε ένα απόσπασμα από τις σκέψεις του αφηγητή στο «Κρίκοι στην αλυσίδα»:

«Γυρίσαμε σελίδα στο βιβλίο της ζωής μας η οικογένεια. Κι η καινούρια σελίδα ήταν ολόλευκη και περίμενε υπομονετικά τα γεγονότα που θα τη σημάδευαν. Και τα γεγονότα ήταν σπουδαία, συνταρακτικά, πολλές φορές δεν χωρούσαν στη σελίδα, έβγαιναν απ' αυτή και διαμαρτύρονταν, κάλυπταν και τις επόμενες σελίδες που άνηκαν σ' άλλες εποχές, γι' αυτό, υστέρα από τόσα χρόνια, εκείνες οι σελίδες είναι οι πιο πυκνογραμμμένες και με τις περισσότερες παραπομπές σε πρόσωπα, τόπους και ιδέες. Γι' αυτό τώρα, που κάθομαι και ασχολούμαι γράφοντας για κείνη την εποχή, προσπαθώ με τις σελίδες της να γεμίσω και τις τωρινές σελίδες, γιατί εγώ τουλάχιστο, θέλεις γιατί έχω περάσει τα 70, θέλεις γιατί πάντα μ' έβελγε το παρελθόν, δεν βρίσκω κανένα θέλητρο της προκοπής στις μέρες μας, έτσι καθώς ξημερώνουν αδηφάγες και τόσο καλά πληροφορημένες για τα πάντα, που δεν βρίσκεις χρόνο ούτε να αναπνεύσεις.» (σ. 30).

Με κάθε ευκαιρία η διήγηση αναλαμβάνει την υπεράσπιση του παραδοσιακού αξιακού κώδικα και υποδεικνύει τα ολέθρια αποτελέσματα της αντικατάστασής του με σύγχρονα μη ηθικά κριτήρια. Έτσι, στο διήγημα «Το μέγιστο μάθημα» η ηπειρώτικη φύση εκδικείται σκληρά όσους επιθυμούν να κερδοσκοπήσουν αλόγιστα σε βάρος της, παραβιάζοντας τον πατρυπαράδοτο κανόνα της ισορροπίας ανάμεσα στον άνθρωπο και το φυσικό του περιβάλλον. Οι εχθροί της φύσης, που χαρακτηρίζονται «ανθρωποειδή», ασπάζονται τον νέο κώδικα του κέρδους και δεν γοητεύονται από την παρθένα ομορφιά της. Αυτή η καινούργια αντίληψη διασπά τη συλλογικότητα και επιβάλλει την τρομοκρατία. Τελικά, «μέγιστο μάθημα» είναι η καταστροφή και η θεία τιμωρία των υπερφίαλων κερδοσκόπων.

«Χρειάστηκαν πολυήμερες έρευνες από ειδικά εκπαιδευμένες δυνάμεις για να εντοπιστούν σμπαραλιασμένα αυτοκίνητα και παραμορφωμένα πτώματα, στη διαδρομή προς το ποτάμι. Το τζίπ, με τους τροχούς προς τον ουρανό, βρέθηκε σκλωμένο σε μία καμάρα του γιοφυριού, σε απόσταση δυο χιλιομέτρων από τον τόπο του εγκλήματος. Στη στάση που βρέθηκε ήταν σαν να μούτζωνε τον ουρανό. Η ύβρις της τεχνολογίας πιασμένη στο δόκανο της φύσης και στο έλεος των υπερασπιστών της.» (σ. 112).

Επομένως, γίνεται, νομίζουμε, απολύτως κατανοητό ότι η αναδρομή στο ηπειρώτικο παρελθόν δεν τροφοδοτείται από μια λυρική εξιδανίκευση της ιδιαίτερης πατρίδας αλλά έχει ως στόχο την αναζήτηση παρηγοριάς στις αξεπέραστες ηθικές αξίες που περικλείει.

Η λαϊκή παράδοση και το γλωσσικό ιδίωμα της Ηπείρου, όπως ήδη επισημάναμε, απαρτίζουν δύο από τα πλέον θεμελιώδη συστατικά του μυθικού σύμπαντος του Πορφύρη. Μέσα από μια σύντομη παραδειγματική ανάλυση θα δοκιμάσουμε να υποστηρίξουμε την άποψή μας. Το ομώνυμο με τη συλλογή διήγημα κλείνει μ' ένα συγκλονιστικό μοιρολόγι, όπου οι προσεχτικά επιλεγμένες λέξεις του κειμένου αναπαράγουν τον θρήνο του. Στο συγκεκριμένο μοιρολόγι χωρά το άχωρο, περιέχεται ατόφιος ο καημός του ανθρώπου. Η φύση υποκλίνεται, τα βουνά λυγίζουν, τα δέντρα χαμηλώνουν, τα ζώα δακρύζουν ή μαρμαρώνουν, τα φυτά βιάζονται να μεγαλώσουν για να απολαύσουν την αιθέρια μουσική, ο άνεμος σταματά για να μην χαλάσει τον σκοπό. Το μελαγχολικό τραγούδι ανακαλεί τους νεκρούς προγόνους και μ' έναν ανεπανάληπτο τρόπο καταργεί τα χωροχρονικά όρια ανάμεσα στον υπαρκτό και τον επέκεινα κόσμο. Είναι ο καταλύτης για μια υπερκόσμια χωροχρονική συνεύρεση:

«Κι ωχ! Τι κόσμος και τι καημός χωρούσε μέσα του! Βουνά λυγίζουν, δέντρα χαμηλώναν και σίγουρα η λαφίνα δάκρυζε στη φωλιά της. Λουλούδια βιάζονταν να βγουν από το χώμα κι ο άνεμος κρατούσε την ανάσα του, μην μπερδευτεί με το σκοπό και τον χαλάσει. Αγρίμια και πουλιά μαρμάρωσαν και το στήθος δεν άντεχε τέτοια τρικυμία μέσα του και ξέσπασε σ' αναφιλητό. Σκιές προγόνων από τα πέρατα του χρόνου και ψυχές ταξιδεμένων από τα πέρατα του κόσμου συνάχτηκαν ένα γύρο στη μεγάλη επίπεδη πλάκα κρατώντας το ίσον στο κλαρίνο του μπαρμπα-Νίκου, καταργώντας το χρόνο καθώς γίνονταν ένα με το μοιρολόι, τους χωριανούς, τους σκοτωμένους στρατιώτες, τα γύρω βουνά και τον χαμηλωμένο ουρανό, ποι έτσι να έκανες τα χέρια σου, αντάμωνες τα φτερά των αγγέλων του, που χαμηλώναν ποιδώντας λίγη γήινη Ολίψη.» (σ. 16).

Αυτόν τον ρόλο διαδραματίζει η ηπειρώτικη παράδοση στο έργο του Πορφύρη, προσδίδει στη διηγηματογραφία του μια μαγική διάσταση που μεταμορφώνει την πραγματικότητα σε αρχέγονο παραμύθι, την μεταλλάσσει σ' έναν λόγο που εκλαμβάνει το εξωλογικό ως φυσιολογικό τμήμα της καθημερινότητας.

Το ίδιο συμβαίνει και με τη χρήση ηπειρώτικων ιδιωματικών λέξεων. Με την παραπάνω τεχνική, η λόγια εξιστόρηση αποκτά τη στιβαρότητα και την αμεσότητα της προφορικής διήγησης. Γειτνιάζει με το ύφος που τη γοητεύει, εφόσον, με δημιουργική πάντα διάθεση, το αντιγράφει. Οι ηπειρώτικες λέξεις ενσωματώνονται ομαλά στην αφήγηση χωρίς να εξηγούνται. Οι μη Ηπειρώτες αντιλαμβάνονται τη σημασία τους από τα συμφραζόμενα. Έτσι η λέξη αυτονομείται, χρησιμοποιείται

σαν ένα αισθητικό κατάλοιπο του παρελθόντος, που αξίζει όχι μόνο να διασωθεί αλλά και να επανεπαιχθεί στον γλωσσικό πλούτο των σημερινών ελληνικών. Παίρνουμε τυχαία μια περίοδο από το διήγημα «Κρίκοι στην αλυσίδα»: «Όταν γύρισε, κρατούσε σε μια λίμπα τραχανά, ένα κομμάτι τυρί φέτα και λίγο κοκκινούπιπερο σ' ένα βαζάκι.» (σ. 27). Το λέξιμα «λίμπα» σημαίνει, σύμφωνα με τα ηπειρώτικα γλωσσάρια και λεξιλόγια, το πορσελάνινο ή πήλινο πιάτο.¹⁷ Πλην όμως, η ερμηνεία του δεν είναι απαραίτητη για να κατανοήσουμε τα διαδραματιζόμενα. Είναι σαν να ακούμε μια λαϊκή αφήγηση στο περιβάλλον της, την οποία χαιρόμαστε όχι μόνο για το περιεχόμενό της αλλά και για τον λεκτικό θησαυρό που μεταφέρει. Με άλλα λόγια, οι ιδιωματικές λέξεις ενισχύουν πολλαπλά τον μύθο του γενέθλιου τόπου και τον συνδέουν με τις ρίζες του, με την ηπειρώτικη προφορική λογοτεχνία.

Μια ιδιαίτερη παράμετρος της πεζογραφίας του Πορφύρη είναι η σχέση Ηπείρου και Αθήνας και η ανασύνθεση της αγρυτικής πατρίδας στο αστικό πλαίσιο της υδροκέφαλης πρωτεύουσας. Οι πολεμικές περιπέτειες και η μεταπολεμική απερήμωση της Ηπείρου εξαναγκάζει πολλούς ντόπιους να καταφύγουν στην εσωτερική μετανάστευση. Η Αθήνα του Πορφύρη γίνεται για τον Ηπειρώτη ένας αφιλόξενος χώρος. Ωστόσο, διάφοροι συμβολικοί μηχανισμοί αναπλάθουν μια φανταστική και λυτρωτική Ήπειρο μέσα στο εχθρικό τοπίο της μεγαλούπολης. Τα μαγαζιά των Ηπειρωτών ονοματοδοτούνται με τα τυπωνύμια του γενέθλιου τόπου, ώστε διά μέσου του ονόματος να διατηρηθεί στη μνήμη ο ιερός δεσμός με την πατρίδα. Τα περιβόλια και οι λαϊκές αγορές του κλεινού άστεως μετασχηματίζονται ονειρικά σε μπουστάνια του Πωγωνίου και οι μυρωδιές των προϊόντων της μάνας γης ανασύρουν ευτυχισμένες στιγμές της παιδικής ηλικίας. Για τον αφηγητή και τους πληγμένους από την εκτόπιση ήρωες, η φυλακισμένη φύση της Αθήνας παραπέμπει στην ελεύθερη φύση της Ηπείρου. Γι' αυτό και μια εξόριστη στην πρωτεύουσα γερόντισσα, στο διήγημα «Λαϊκή αγορά», παρακαλεί τον Θεό όταν πεθάνει: «“Θεούλη μου, όταν θελήσεις να με πάρεις, ας είναι μέρα Πέμπτη που 'χει λαϊκή και μυρίζει ο τόπος μπουστάνι και πατρίδα”.» (σ. 98).

Αντίστοιχα, στα ασφυκτικά κλουβιά της Αθήνας, στα σπίτια και στους χώρους εργασίας, η Ήπειρος αναβιώνει αναπάντεχα μέσα από την περιγραφή της μαγειρικής παράδοσης. Σε κανέναν άλλον μεταπολεμικό Ηπειρώτη συγγραφέα η γεύση δεν πρωταγωνιστεί τόσο, όσο στον Πορφύρη. Οι πίτες, το ξινόγαλα, ο τραχανάς, το τσίπουρο και ποικίλες ηπειρώτικες λιχουδιές ενυπάρχουν προκλητικά στα κείμενα και συνεισφέρουν αποτελεσματικά στην αφηγηματική αναδόμηση της γενέτειρας, κεντρίζοντας μια σχεδόν λησμονημένη αίσθηση στην υπηρεσία της λογοτεχνίας, τη γεύση:

«Όταν στο γυρισμό απ' το σχολείο είπαν στη γιαγιά τα καθέκαστα με την πίτα και πόσο άρεσε στους συμμαθητές τους, εκείνη τους είπε: “Μπαί, μωρέ ψυχούλες μου, θα φκιακω μια ολόκληρη πίτα για όλη την τάξη, να την ευχαριστηθείτε”. Έφ-

¹⁷ Π. Αραβαντινός, *Ηπειρωτικόν γλωσσάριον*, Εκ του τυπογραφείου Π. Α. Πετράκη, Εν Αθήναις 1909, σ. 57· Ευ. Α. Μπόγκας, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου (βαρβίσι, κεντρικής και νοτίου)*, 4' Γιαννιώτικο και άλλα λεξιλόγια, Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, Ιωάννινα 1964, σ. 216· Ν. Β. Κοσμάς, *Το γλωσσικό ιδίωμα των Ιωαννίνων*, Δωδώνη, Αθήνα 1987, σ. 87.

κιακε λοιπόν την πίτα αποβραδίζ, και την άλλη μέρα πρωί πρωί, την έκοψε σε φρελιά-μερίδες και τα δίπλωσε σε σάνιτας ένα ένα. Βρήκε και μια χάρτινη σακούλα με παραλληλόγραμμη βάση, τα τοποθέτησε στη σειρά να μη χαλάσει ή φόρμα τους, έψησε το καφεδάκι της και το απόλαυσε πριν ξυπνήσουν τα παιδιά.

Στο δεύτερο διάλειμμα έγινε χαμός! Ο καντινιέρης άναψε και κόρωσε καθώς έβλεπε ολόκληρη την τάξη να μασουλάει τυρόπιτα και να μουγκρίζει ευχαριστημένη εν χορώ: "Μμμμ!"». («Λαϊκή αγορά», σ. 96).

Ο διηγηματογράφος Τάσος Πορφύρης δεν είναι ένα αγεωγράφητο σημείο στη μεταπολεμική πεζογραφία μας. Ακολουθεί μια πορεία που έχει πολλούς και αξιολογότερους συνοδοιπόρους. Εντούτοις, καταφέρνει επιτυχώς όχι μόνο να οριοθετήσει την προσωπική του φωνή αλλά και να εγγράφει νέες διαδρομές πάνω στον παλιμψηστο μύθο της γενέθλιας Ηπείρου.

Θανάσης Κούγκουλος

(από αριστερά:) Ο Γιώργος Αράγης, ο Τάσος Πορφύρης, ο Παναγιώτης Σοκόλης και ο Χρήστος Ρουμелиατάκης.